

Raj Tamás

A bibliaolvasás zsidó rendszeréről

A zsidó valláshoz és közösséghez elszakíthatatlan szoros szállal hozzátartozik a könyvek, elsősorban „a könyv”, tehát a Szentírás tisztelete. Nem véletlen, hogy „a könyv népének” tartják a zsidóságot, jóllehet tudnunk kell, hogy ezt a megtisztelő címet eredetileg Mohamed adta őseinknek, s nem is éppen dicséretként. Az iszlám megalapítója ugyanis —saját állítása szerint— írástudatlan volt, s ezért lenézte azokat, akik könyvekből szerzik tudásukat. Ezért a zsidókkal együtt így emlegette a keresztényeket és a mandeusokat, míg ő —úgymond— közvetlenül Istentől kapja ismereteit...

Raj Tamás főrabbi a Lauder Javne Zsidó Közösségi Iskola vallási vezetője, a Miskolci Bölcsész Egyetem judaisztikai tanszékének vezetője, a Makkabi Kiadó igazgatója.

A régi zsidó, valahányszor kezébe vette, becsukta, vagy helyére tette az általa használt héber könyvet, mindannyiszor megcsókolta azt. Soha nem tette le a földre, az asztalra is mindig „arccal felfelé” helyezte (mintha egy kisgyermek volna), s ha elhasználódott vagy elszakadt, semmi pénzért nem dobta volna a szemébe. Nálunk, európai zsidóknál mindmáig az a szokás, hogy eltemetjük az elrongyolódott könyveket, héber kéziratokat, leveleket éppúgy, mint az embereket. Az ilyen töredékeket jiddis szóval *sájmesz*nek (istenneveknek) mondjuk. Valószínűsíthető ugyanis, hogy szent szavak (a Szentírásban található 21 istennév közül) szerepelnek a szövegek között. A keleti zsidók a zsinagóga valamely félreeső zugában helyezik el ezeket az elhasznált, olykor töredékes lapokat, majd —miután lassan megtelik— elfalazzák ezt a helyiséget, amelyet ők *genizának* (elrejtésnek) mondanak. Így bukkantak rá a tudósok mintegy száz évvel ezelőtt a mindmáig legnagyobb középkori zsidó kézirat-együttesre, az úgynevezett *kairói genizára*...

Ha valaki kíváncsi arra, milyen lehetett az ókori könyv, s hogyan olvasták, egyszerűen el kell mennie a zsinagógába, és megismerheti. A zsidó vallási életben ugyanis a Tórárt mindmáig bőrből készült tekercsre (pergamenre), kézzel írja a hivatásos *szofér** (írástudó, Tóra-másoló), s a tekercset két fára erősítik. Ezeket mi —héber szóval— életfának (*éc chájim*) nevezzük, mert a Példabeszédek könyvében (3,18) ezt olvassuk róla (s ezt énekeljük a templomban a Tóra olvasása után): „Élet fája ez mindazok számára, akik ragaszkodnak hozzá, s a támogatói boldogok”. A két fára erősített tekercset ugyanis folyamatosan lehet olvasni, tekercselésével „lapozhatnak” benne. Márpedig a Tórárt nem egyvégtében, hanem heti szakaszokra (*szidrákra*) bontva olvassuk szombat délelőttönként, amíg a Tóra örömnepén (az őszi nagyünnepek legvégén, *szimchat Tóra* napján) be nem fejezzük, és mindjárt újra kezdjük olvasását.

* A tanulmányban a héber szavakat szefárd ejtés szerint írjuk át.

A Tóra (Mózes öt könyve) rendszeres olvasását maga Mózes írja elő — ez a 613 tórai törvény közül az utolsó: „Gyűjtsd össze a népet, férfiakat, nőket és gyermekeket, valamint az idegent, aki a kapuid közt található, hadd hallják, hadd tanulják meg, s féljék az Örökkévaló Isteneteket, hogy megőrizve megcselekedjék ennek a Tóranak minden szavát!” (Mózes V. könyve, 31. fejezet, 12. vers). Ebből a törvényből következik, hogy az ókorban (amíg a jeruzsálemi Szentély fennállott) —a szakaszonként történő rendszeres olvasás mellett— minden hetedik esztendőben, az úgynevezett szombat-évben, a sátrak ünnepén (*szukkot*) egybegyűjtötték a népet, és felolvasták előttük az egész Tórát. Ezt a tényt egy érdekes történelmi esemény is igazolja.

I. Agrippa király (i. sz. 41–44) már a római elnyomás idején uralkodott. Őse, az idegen eredetű Heródes, Ézsau leszármazottjaként bitorolta a Makkabeusok királyi székét. Agrippát viszont megkedvelte a nép. Amikor a király a Tóra felolvasásában ehhez a szakaszhoz ért: „királyt csak saját néped fiai közül válassz”, elsírta magát. Az emberek így kiáltottak neki: *achínu atá* — testvérünk vagy!

A szidrák

Mivel a Tórát (Mózes öt könyvét) már az ókorban is hétről-hétre, folyamatosan olvasták, igen hamar (már az időszámításunk előtti IV–III. századra) végleg kialakult a heti szakaszok (héber szóval *szidrák*, jelentése: rend) egymásutánja. Mivel a mai zsinagógai gyakorlatban a Tórát egy esztendő alatt olvassák fel, így az összesen 54 heti szakaszból (szidrából) áll. (Lásd erről első táblázatunkat!) Ha nincs szökőév, egyes szidrakat összevonnak. A heti szakaszok hagyományos nevei éppúgy, mint Mózes öt könyvének közkeletű héber nevei az első jellegzetes szóból erednek. Az ókorban azonban az egyéves ciklus mellett hároméves ciklus is létezett, s ez Egyiptomban egészen a X. századig megőrződött, amint arról a kairói geniza egyik dokumentuma tanúskodik. Ezt a látszólagosan ellentmondó kettős gyakorlatot azzal tudjuk megmagyarázni, hogy a Szentély fennállása idején két hároméves ciklus követhette egymást, majd a szombat-évben (amikor a mezőgazdasági munka szünetelt, és az emberek jobban ráérttek) egyetlen esztendő alatt fejezték be a Tóra olvasását. Mózes könyveit ugyanis nem csupán felolvasták a zsinagógákban, de az embernek egész héten át készülnie, tanulnia kellett a soros bibliai szakaszt.

Miután a nép i. e. 445 szeptemberében (a zsidó újesztendő napján) ünnepélyesen elfogadta legfőbb törvényeül (alkotmányául) a Tórát, s hogy életét az isteni törvény szerint rendezze be, az „írástudó” Ezra (Esdrás) elrendelte a heti szakasz első részének felolvasását már az előző szombat délutánján: legyen ez felhívás arra, hogy egész héten készüljenek a szombat délelőtti Tóra-olvasásra. Akit ugyanis hajdan a Tórához felhívtak, maga olvasta a rá eső pontozatlan héber szöveget. Ez annak idején azért okozott nehézséget, mert a nép nyelve ekkor már az arámi volt, tehát valóban tanulni-készülni kellett a szombat délelőtti ünnepi felolvasásra. Később, amikor a héber pontozás (a magánhangzó-

rendszer) i. sz. 800 után bevezetésre került, ezt nem alkalmazták a szent tekercsekben, így a Tóra pergamenre írt kéziratában sem. A pontozásos szöveghez hozzászokottak számára a pontozatlan tekercs ismét nehézséget okozott, ezért a legtöbb helyen ma hivatásos Tóra-olvasó (héberül *báál koré*) mondja hangosan a szent szöveget — a többiek legfeljebb megkísérlik kijavítani, a nyomtatott könyv alapján... Egy külön személy (általában a község előljárója) ezüstből, fából, vagy csontból készült, ujjban végződő, többnyire míves mutatóval (*jáddal*) jelzi az olvasónak a sorokat, nehogy eltévessze azokat. (A szent tekercsbe kézzel belenyúlni tiszteletlenség volna.) Áldást persze mindmáig valamennyi felhívott mond a Tóra-olvasás előtt és után, hiszen a *báál koré* voltaképpen helyettük olvassa a Tórát.

Ugyancsak Ezrának tulajdonítja a zsidó hagyomány annak a gyakorlatnak a bevezetését, hogy a következő szidra első szakaszát hétfőn és csütörtökön reggel, az istentisztelet keretében felolvassák. Mindez összefügg azzal a ténnyel, hogy az ókori Izraelben hétfőn és csütörtökön volt a heti piac, amikor a kisebb falvakban, tanyákon élő zsidók bejöttek a városba vásárolni. Ezzel tehát azt szerették volna elérni, hogy a kisebb településeken élők is hallják a szent szöveget. Tórát olvasni ugyanis csak közösségben (tíz felnőtt férfi jelenlétében) lehet, márpedig szombaton egyik helyről a másikra tilos utazni...

A Tóra-olvasás rendje

Szombat délelőttönként, a heti szidra felolvasásakor hét személyt tisztelnek meg tórai felhívással (*alijával*), közülük az első mindig papi családból származó férfi lehet (*kohén*, aki apai ágon Áron főpap, Mózes testvérbátyja leszármazottja), a második *lévi* (az egykori papi törzsből való), míg harmadiknak többnyire a rabbit hívják a Tóra elé. Negyediktől hetedikig bárkit felhívhatnak, ezek közül mégis a hatodik számít a legnagyobb megtiszteltetésnek. Ha nincs jelen kohén, a lévi lép helyébe, ha viszont csupán lévi nincs, a kohént kétszer kell felhívni. Szombat délután, hétfőn és csütörtökön az első szakaszt három részre bontják, a kohén és a lévi előjoga azonban ekkor is érvényesül.

Egy talmudi alapszabály szerint a legkisebb tórai szakasz is legalább három mondatot, három egymást követő felhívás szövege pedig együtt legalább tíz tórai verset kell tartalmazzon. Újholdkor vagy a sátrak ünnepének félünnepén, ha az szombatra esik, egy második Tóra-tekercset is elővesznek, amelyből az aktuális ünnepi előírást olvassák fel. (Ilyenkor a hatodiknak olvassák fel a hetedik részt is, míg a hetediknek jár az ünnepi olvasmány.) Szombaton (amely a legnagyobb zsidó ünnep) általában csak azért nem vesznek elő két Tóra-tekercset, mert a szombat bibliai törvénye mindössze két mondatból áll (Mózes IV. 28,9–10), s ez a fent említett talmudi szabály szerint nem elegendő. Ugyanezért újholdkor az egyik, a kohén számára már felolvasott bibliai mondatot (Mózes IV. 28,3) a második felhívottnak, a lévinek újra olvassák.

A Tóra-tekercest olvasás előtt ünnepélyesen, a kántor és a község éneke mellett körmenetben viszik az olvasóasztalig. Olvasás után feltekerceselve hagyják, hogy a következő szakaszt ne kelljen külön megkeresni. A Tóra-olvasás után egy külön felhívott (a felemeléssel, héberül *hagbahával* megtisztelt személy) a nyitott tekercest magasba emeli, egy másik pedig (akit a *glilára* hívnak) „felöltözteti” (díszeivel felruházza) a Tórát. Amikor felemelik, így szólunk bibliai idézettel (héberül): „S ez az a tanítás, amelyet Mózes helyezett Izrael fiai elé”. (Mózes V. könyve, 4. fejezet, 44. vers) Úgy kell fölemelni a Tórát, hogy a tekercsből három hasáb látható legyen, s a nyitott kézirattal meg is kell fordulni, hogy az emelvény körül ülők jól lássák azt.

A nyilvános Tóra-olvasás a zsinagóga egyik legfőbb feladata, ezért minden zsidó templomban (legalább három) kéziratot Tóra-tekercs található, amelyeket a keleti falba (héberül *mizrach*) épített Tóra-szekerényben (*aron hakódes*, a szövetség szekrénye) őriznek. Három Tórára azért van szükség, mert szimchat Tóra napján —emléttük: a Tóra örömmünnepe— három tekercsből olvasunk: az elsőből a Tóra utolsó, a másodikból az első szakaszt olvassuk, a harmadikból pedig az ünnepre vonatkozó részt. Ezenkívül évente még három alkalommal fordulhat elő, hogy az ünnepek egybeesése miatt három Tóra-könyvből olvasunk egyszerre: ha a chanukka (a makkabeus szabadságharc emlékünnepe) szombatja, ha a „sekelek szombatja”, valamint ha a peszach előtti utolsó kiemelt szombat történetesen egybeesik az újhaldal.

A Tóra-olvasás kiemelt jelentőségét bizonyítja, hogy hagyományos zsinagógában a Tóra-olvasóasztal mindig a belső tér közepén, a nép között helyezkedik el: hiszen a Tóra a néphez szól, a nép között kell érvényesülnie. (Egyes modern zsinagógákban, például a budapesti Dohány utcai zsinagógában, eltértek ettől a hagyománytól, arra hivatkozva: a Tóra Isten szava, s ezért —a keresztény oltárok mintájára— a zsinagóga előterébe helyezték, elszakítva azt az emberek-től.) A Tóra-olvasóasztalt hagyományosan emelvényre (görög eredetű héber szóval *bímára*) építik, ezért magát az asztalt is így szokás nevezni. Az emelvényre kétoldalt lépcsők vezetnek föl, s akit felhívnak a Tórához, az egyik lépcsőn megy föl, a másikon kell lejönnie.

A zsidó liturgia sok tekintetben eltérést mutat az európai, illetve a keleti hitközségek között. Előbbieket *askenáziai*knak nevezzük (a bibliai *Askenáz* nevéből, amelyet a X. században az ófrancia *Ascusionnal*, a Rajna-mellékkel azonosítottak), míg a keleti zsidók neve *szefárd* (a bibliai *Szefarad* = Spanyolország). A német, illetve a német származású (askenázi) zsidóknál, így Magyarországon is, a padok mind előre néznek, a zsinagóga keleti fala (a *mizrach*) felé. A *szefárd* (spanyol származású, keleti) zsidók temploma viszont többnyire úgy épül, hogy a zsinagóga ülései mind a *bímá* (az emelvény) köré csoportosulnak. Ez is arra utal, mennyire fontosnak tartották, hogy a Tóra a nép között szólaljon meg. Sőt, úgy tetszik, ez az utóbbi rendszer lehetett az eredeti: az ókori Maszada várában, a Heródes bálterméből a zsidó háború idején (i. sz. 66–73)

átalakított zsinagógában ugyanis, amelyet 1964-ben tártak fel a régészek (Yigal Yadin professzor vezetésével), szintén így helyezték el a padokat...

Egy talmudi szabály szerint (*lo meszajmin bepuranitá*) semmit sem szabad befejezni fenyítéssel, hanem csakis jót ígérő, biztató kijelentéssel. Ezért a héber Szentírás 24 könyve közül három felolvasása esetén az utolsó (fenyítő) mondat után megismételjük az előtte álló, jót jelentő bibliai verset. Így teszünk Jesája (protestáns átírásban Ézsaiás, katolikusban Izaiás), Maleáchi (Malakiás) próféták, valamint a jeruzsálemi Szentély pusztulásának évfordulóján, *tisá beáv* napján (áv hónap kilencedikén) felolvasásra kerülő Sirmak könyve (Jeremiás sirmalai, héberül *Échá*) esetében.

A haftarák

A Tóra-olvasás mindmáig élő liturgiai gyakorlata, mint említettük, Ezra (Esrás) és Nehemja (Nehémiás) korából (az i. e. V. század második feléből) ered. Ezt az i. e. II. század végén kiegészítették azzal, hogy a Tóra-olvasás végén még felhívnak egy „befejezőt” (héberül *máftír*) is, aki (nálunk könyvből, a szefárd zsidóknál külön tekercsből) felolvassa a prófétai szakaszt, a *haftarát* (= befejezés). Ez a szokás onnan ered, hogy IV. Antiokhosz szeleukida uralkodó i. e. 167 előtt megtiltotta a Tóra olvasását. A zsidók eleinte nem akartak fellázadni (évszázadok óta nem viseltek háborút), hanem áthidaló megoldást kerestek. A soros tórai heti szidra helyett ezért mindig olyan prófétai szakaszt olvastak, amely emlékeztette őket arra, mit is kellene olvasni a Tórából. Később az elnyomás fokozódott, s i. e. 167 decemberében mégis kitört a makkabeus szabadságharc, amelynek győzelme (i. e. 164) után a Tóra mellett megőrizték a prófétai szöveg (héber szóval a *haftará*) olvasásának szokását is.* Nálunk, az askenázi rítus szerint felnőtté avatásukkor a *bar-micvá* (13 éves) fiúk haftarát is olvasnak, ezzel bizonyítva képességüket és „nagykorúságukat”.

Mellékelt táblázatunkból jól láthatjuk, hogy a haftaráknak (a prófétai szakaszoknak) éppúgy meghatározott rendjük van, mint a heti szidrának. Ettől a gyakorlattól azonban olykor mégis eltérnek. Erre akkor kerül sor, ha valamilyen különös esemény vág egybe az éppen soros szombattal. Ha például az újhold szombatra esik, Jesája próféta utolsó fejezetét olvassák, ahol a befejező mondat az újhold és a szombat jelentőségét méltatja az idők végén: „S lesz majd újholdról újholdra, szombatról szombatra, eljön minden élőlény, hogy leboruljon Előtte, így szól az Örökkévaló.” (Jesája 66,23) Ha viszont az újhold vasárnapra esik, az előtte levő szombaton Dávid és Jonatán búcsújáról olvassunk (Sámuel I. 20,18–42). „Holnap lesz újhold, s hiányozni fogsz, mert üresen marad a helyed” — szól barátjához Jonatán, a prófétai szakasz első mondatában.

* Első táblázatunk a tórai szakasz helye mellett tartalmazza a prófétai szakaszok bibliai helyét, a nálunk honos askenázi gyakorlat szerint. A különféle ünnepeken felolvasásra kerülő tórai és prófétai szakaszokról külön táblázatot készítettünk, ugyancsak az askenázi rítus alapján.

Ugyancsak az aktuális vallási esemény okozza, hogy chanukka (a makkabeus szabadságharc győzelmére emlékeztető nyolcnapos ünnep) szombatján Zecharijá (Zakariás) prófétának az ősi zsidó szimbólumról, a szent lámpásról, a menóráról szóló látomását olvassuk fel (2,14–4,7). S ha történetesen két szombat is esik chanukkára, a másodikon Salamon szentélyépítése a haftará (Kir I. 7,40–50). Ugyancsak eltérő a prófétai olvasmány a peszach ünnepét megelőző, ún. „négy kitüntetett szombaton”. (Ezek: a „sekelek szombatja”, amikor —ádár újholdja előtt, vagy ha az szombatra esik, aznap— a templomi adományról, a „fél sekelelről” olvasunk: Móz II. 30,11–16. A prófétai szakasz ekkor Kir II. 11,17–12,17. Az „emlékezés szombatján”, közvetlenül purim ünnepe előtt az amaléki támadás miatti bosszúról olvasunk (Móz V. 25,17–19), s a haftará Sámuel I. könyvéből 16,1–34. A „vörös tehén szombatját”, purim után a mózesi rituális törvényeknek szenteljük (Móz IV. 19,1–22), prófétai szakasza pedig Ezékiel 36,16–38. S végül „az újhold szombatja” megelőzi, vagy egybeesik niszán újholdjával. Ekkor Móz II. 12,1–20-at olvassák erről a napról, míg a haftará Ezékiel 45,16–46,18, a prófétának az új Jeruzsálemről szóló tanítása.)

Egyes kiemelkedő szombatokat az aznap esedékes tórai vagy prófétai szakaszról neveztek el. Így amikor Mózesnek (a Nádas-tengeren való átkelés utáni) diadalénekét olvassák, *sabat s්රának*, „a dal szombatjának” mondjuk. (Ekkor olvassuk, haftaráként, Debóra győzelmi dalát is, a Bírák könyvéből. Magyarországon az a szokás, hogy erre a januári szombatra mindig ételt-italt készítenek a fagyoskodó énekes madaraknak.) A Jeruzsálem és a Szentély pusztulására emlékeztető *tisá beáv* előtti szombat a „látomás szombatja”, mert ekkor (gyászmelódiával) Jesája látomását olvassuk, könyvének 1. fejezetéből. A következő a „vigasztalás szombatja”, mert Jesája 40. fejezete kerül felolvasásra: „Vigasztaljátok, vigasztaljátok népemet, így szól az Úr”. A „térj meg” szombatja az őszi nagyünnepek közé, a bűnbánó napokra esik: az idézet a prófétai szakasz elejéről, Hósea 14,2-ből való. Végül hadd álljon itt példaként a peszach ünnepét közvetlenül megelőző szombat neve, a *sabat hagadol*, amelyet tévesen nagyszombatnak fordítanak (ezt az elnevezést vette át a kereszténység), holott a sajátos héber név jelentése: „a nagy szombatja”, s az a haftará (Maleáchi 3,4–24) zárómondatából való: „Bizony, én elküldöm nektek Élijáhu prófétát, mielőtt eljönne az Örökkévaló nagy (hagadol) és félelmetes napja”...

A Tóra-olvasást jelentő, Magyarország-szerte használt *lejnolás* szó, jóllehet jiddis eredetű, voltaképpen mégis (elsősorban zsidó körben, bizalmasan használatos) magyar kifejezés. Az eredeti jiddis *lájenen* pedig (bármennyire különösen hangzik is) az egyházi latinból való. (Pontosabban a X–XI. századi észak-italiai újlatinból.) Csakhogy a közismert latin *lego*, *legere* (ez idő tájt lágyan ejtették a g hangot) egyszerűen *olvasni* jelentéssel bír, s nem arra a sajátos, dallamos, hangos felolvasási módra utal, amelyet mi, zsidók *lejnolás*, tehát Tóra-olvasás alatt értünk. (Különös, de a jiddis nyelv szakrális szavainak jelentős része latin eredetű. Ez persze azt mutatja, hogy a népi életet élő zsidóság a középkorban erős kölcsönhatásban volt a környező keresztény kultúrákkal.)

A kantilláció

Már említettük, ha valaki arra kíváncsi, milyen lehetett az ókori könyv, nem kell mást tennie, csak elmenni a zsinagógába, és megláthatja. Hozzátehetjük: meg is hallhatja. Mindez ugyanis az eredeti felolvasási módra is vonatkozik. Az ókorban és a középkorban (egészen a reneszánszig) az emberek nem tudtak csendesen olvasni. Nem véletlen, hogy a Talmud is előírja: úgy imádkozzunk, hogy ajkunk mozogjon és fülünk hallja a szöveget. (Magyar vidékeken még ma is láthatunk olyanokat, akik így olvasnak.) A nyilvános felolvasás pedig fennhangon és dallamosan folyt: mikrofon nem lévén, a tömeg csak így érthette meg, s a dallam (az énekbeszéd, recitativo, pontosabban kantilláció) kiemelte a szöveg hangsúlyos részeit. Ezért a zsinagógában a Tóra szövegét mindmáig (akárcsak az ókorban bármely szöveget, mindenütt) dallamosan olvassák fel.

A lejnolás mindmáig a nyomtatott szövegben a szavak alá vagy fölé elhelyezett dallamjegyek (héberül *neginot*) segítségével történik. Minden dallamjegynek külön héber neve van: ezek az elnevezések és neginák jelölése a dallam ívét, sajátosságait hivatott közvetíteni. Így például az egyik legfeltűnőbb dallamot jelentő *salselet* láncot jelent, szerpentinszerű jele szinte a dallam hullámzását tükrözi. A dallamjegyek elsősorban a szó hangsúlyos szótagjára (héberül *miskál*) vonatkoznak, ezért jelüket is mindig ott helyezik el a szövegben. Gyakran megesik, hogy két vagy több rövid szó csupán egyetlen dallamjegyet (főhangsúlyt) kap, míg a hosszabb szavak esetén mellékhangsúly (*meteg*) jele is (kis függőleges vonal) kerülhet a szó alá. A kéziratos Tóra-tekercsben azonban, amelyből a zsinagógában olvasunk, mind a magánhangzók (a „pontozás”), mind a neginák hiányoznak.

A dallamjegyek rajzolata (a negina formája) mintha segíteni akarná az olvasót. A középkor egyik legismertebb zsidó bibliakomentátora, *Slomó Jichaki* (ismertebb nevén *Rási*, 1040–1105) feljegyezte, hogy szülővárosába, az észak-franciaországi Troyes-ba Tóra-olvasók érkeztek Németországból, akik úgy lejnoltak, hogy egyikük olvasott, a másik pedig kezével jeleket írt a levegőbe, hogy az olvasó a megfelelő neginát a megfelelő helyen alkalmazza. (Ezt héberül így mondják: *neginá bimkomó* = dallamjegy a maga helyén.) Ez a középkori zsidó gyakorlat, nem véletlenül, a modern énekkutatás egyik módszerére emlékeztet bennünket...

Az azonos dallamjegyeket azonban szinte könnyvenként más-más motívummal éneklük. Éppen ezért a neginákhoz kötődő dallamokat nem mindig tudjuk azonosítani, sőt azok a zsidó diaszpóra területei szerint el is térnek egymástól. A prófétai könyvek dallamvilágát a haftará (korábban általunk említett) gyakorlata őrizte meg. A Siralmak könyvében, amelyet *tisá beávkor*, mindkét jeruzsálemi Szentély elpusztulásának emléknapján recitálnak, a neginák melankolikus gyászmelódiaként csendülnek föl, míg ugyanazok a dallamjegyek Eszter könyvének olvasásakor játékosan, vidáman csengenek. Az Énekek énekének dallamait egy XIV. századból való, neumákkal leírt feljegyzés

őrizte meg. A legszebb melódiája a Zsoltárok könyvének volt, ezt azonban a Szentély pusztulása után, rabbinikus tiltás miatt nem volt szabad énekelni. Csupán az első zsoltárnak egy XI. századi, szintén néumákkal készült lejegyzését ismerjük a keresztény papból lett zsidó, *Obadja* (eredeti neve Johannes) naplójából.

A dallamjegyek ismerete a szöveg jobb megértését is segítheti, ezért kommentár-értékkel bírhat. Hiszen például minden záró dallamjegy (*neginá mefszeket*) egyúttal azt is jelzi, hogy ott a szövegben cezúra van. (Ha ezt Hieronymus figyelembe vette volna, nem fordította volna félre a Vulgatában Jesája próféta —úgymond— „pusztába kiáltó” szavát.) Eszter könyvének elején, a mulatozás leírásakor például a vidám dallam váratlanul gyászmelódiába torkollik, holott csupán azt olvassuk, hogy a lakomát „különféle értékes edények” mellett fogyasztották. Csakhogy a zsidó hagyomány szerint ezek a tárgyak a babilóniai fogság idején a jeruzsálemi Szentély elhurcolt kultikus edények voltak...

A liturgikus gyakorlat és a kánon

A szent szövegeknek a liturgiában játszott szerepe erősen befolyásolta még a héber bibliai kánon kialakulását is. A történeti és próféta könyvek közül (ezeket hagyományosan *korai*, illetve *kései prófétáknak* nevezzük) csupán azok a művek kerültek a kánonba, amelyek szövege részint haftará céljára is szolgált. Obadja (Abdiás) prófétának például csupán egyetlen beszédét (fejezetét) őrizte meg a Biblia, talán éppen azért, mert tőle mást nem használ fel a liturgia.

A Szentíratok között összesen öt úgynevezett tekercset (*megilát*) találunk, ezeket egyvégtében olvasták, nem is erősítik fára, mint a Tórát, ami azt jelenti, hogy ezek a tekercsek az ókori zsidóság számára külön irodalmi műfajt képviseltek. Az öt tekercs —nem véletlenül— abban a sorrendben található a héber Szentírásban, ahogyan azokat az év ünnepei sorrendjében mindmáig felolvassák:

peszach szombatján olvassák
savuot ünnepén
tisá beáv napján
smíní aceretkor
purimkor

az Énekek énekét,
Ruth könyvét,
a Siralmak könyvét,
a Prédikátor könyvét és
Eszter könyvét.

Mindez azt bizonyítja, milyen szervesen épül bele a héber Biblia a zsidó vallás liturgikus gyakorlatába, s hogy a Biblia olvasása a zsidó vallási élet talán legényegesebb alkotóeleme.

Táblázat a Tóra heti szakaszairól és a próféta szakaszokról
(Az askenázi rítus szerint)

A szidra héber neve	bibliai helye	a haftará bibliai helye
<i>Mózes I. könyve:</i>		
Brésit	1,1–6,8	Jesája 42,5–43,10
Nóách (=Noé)	6,9–11,32	Jesája 54,1–55,5
Lech-lechá	12,1–17,27	Jesája 40,27–41,16
Vajerá	18,1–22,24	Királyok II. 4,1–37
Chajé Szará	23,1–25,18	Királyok I. 1,1–31
Toldot	25,19–28,9	Maleáchi 1,1–2,7
Vajécé	28,10–32,3	Hósea 12,13–14,10
Vajislách	32,4–36,43	Hósea 11,7–12,12
Vajésev	37,1–40,23	Ámosz 2,6–3,8
Mikéc	41,1–44,17	Királyok I. 3,15–4,1
Vajigás	44,18–47,27	Ezékiel 37,15–28
Vajchí	47,28–50,26	Királyok I. 2,1–12
<i>Mózes II. könyve:</i>		
Smot	1,1–6,1	Jesája 27,6–28,13 és 29,22–23
Vaerá	6,2–9,35	Ezékiel 28,25–29,21
Bó	10,1–13,16	Jeremiás 46,13–46,28
Besalach	13,17–17,16	Bírák 4,4–5,31
Jitró	18,1–20,23	Jesája 6,1–7,6 és 9,5–6
Mispatim	21,1–24,18	Jeremiás 34,8–22 és 33,25–26
Trumá	25,1–27,19	Királyok I. 5,26–6,13
Tecave	27,20–30,10	Ezékiel 43,10–27
Kí tiszá	30,11–34,35	Királyok I. 18,1–39
Vajakhél	35,1–38,20	Királyok I. 7,40–50
Pekudé	38,21–40,38	Királyok I. 7,51–8,21
<i>Mózes III. könyve:</i>		
Vajikrá	1,1–5,26	Jesája 43,21–44,23
Cáv	6,1–8,36	Jeremiás 7,21–8,3 és 9,22–23
Smíní	9,1–11,47	Sámuel II. 6,1–7,17
Tazriá	12,1–13,59	Királyok II. 4,42–5,19
Mecorá	14,1–15,33	Királyok II. 7,3–20
Acharé mot	16,1–18,30	Ezékiel 22,1–19
Kedosim	19,1–20,27	Ámosz 9,7–15
Emor	21,1–24,23	Ezékiel 44,15–31
Behar	25,1–26,2	Jeremiás 32,6–27
Bechukotáj	26,3–27,34	Jeremiás 16,19–17,14

<i>Mózes IV. könyve:</i>		
Bemidbar	1,1–4,20	Hósea 2,1–22
Naszó	5,21–7,89	Bírák 13,2–25
Behaalotchá	8,1–12,16	Zecharjá 2,14–4,7
Slách lechá	13,1–15,41	Jósua 2,1–24
Kórach	16,1–18,32	Sámuel I. 11,14–12,22
Chukat	19,1–22,1	Bírák 11,1–33
Bálák	22,2–25,9	Míchá 5,6–6,8
Pinchász	25,10–30,1	Királyok I. 18,46–19,21
Matot	30,2–32,42	Jeremiás 1,1–2,3
Masz'é	33,1–36,11	Jeremiás 2,4–28 és 3,4; 4,1–2
<i>Mózes V. könyve:</i>		
Dvarim	1,1–3,22	Jesája 1,1–27
Vaetchanan	3,23–7,11	Jesája 40,1–26
Ékev	7,12–11,25	Jesája 49,14–51,3
R'é	11,26–16,17	Jesája 54,11–55,5
Softim	16,18–21,9	Jesája 51,12–52,12
Kí técé	21,10–25,19	Jesája 54,1–10
Kí tavó	26,1–29,8	Jesája 60,1–22
Nicavim	29,9–30,20	Jesája 61,10–63,9
Vajélech	31,1–30	Hósea 14,2–10 és Míchá 7,18–20
Haazínu	32,1–52	Sámuel II. 22,1–51
Vezet habrachá	33,1–34,12	Jósua 1,1–18

Táblázat az ünnepeken felolvasott tórai és prófétai szakaszokról
(Az askenázi rítus szerint, tavasztól télig)

Az ünnep neve	a tórai olvasmány	a haftará bibliai helye
újhold	Móz IV. 28,1–15	
böjtnapok	Móz II. 32,11–14 és Móz II. 34,1–10	Jesája 55,6–56,8
peszach 1. napja	Móz II. 12,21–51 és Móz IV. 28,16–24	Jósua 5,2–6,1
peszach 2. napja	Móz III. 22,26–23,44 és Móz IV. 28,16–24	Királyok II. 23,1–9 és 23,21–25
peszach 3. napja (félünnep)	Móz II. 13,1–16 és Móz IV. 28,19–25	
peszach 4. napja (félünnep)	Móz II. 22,24–23,19 és Móz IV. 28,19–25	
peszach 5. napja (félünnep)	Móz II. 34,1–26 és Móz IV. 28,19–25	

peszach 6. napja (félünnep)	Móz IV. 9,1–14 és Móz IV. 28,19–25	
peszach félünnep szombatja (bármelyik félünnep)	Móz II. 33,12–34,26 és Móz IV. 28,19–25	Ezékiel 37,1–15
peszach 7. napja	Móz II. 13,17–15,26 és Móz IV. 28,19–25	Sámuel II. 22,1–51
peszach 8. napja (ha szombatra esik:	Móz V. 15,19–16,17 Móz V. 14,22–16,17) és Móz IV. 28,19–25	Jesája 10,32–12,6
savuot 1. napja	Móz II. 19,1–20,23 és Móz IV. 28,26–31	Ezékiel 1,1–28 és 3,12
savuot 2. napja (ha szombatra esik:	Móz V. 15,19–16,17 Móz V. 14,22–16,17) és Móz IV. 28,26–31	Habakuk 3,1–19
tisá beáv gyásznap	Móz V. 4,25–40	Jeremiás 8,13–9,23
újév 1. napja	Móz I. 21,1–34 és Móz IV. 29,1–6	Sámuel I. 1,1–2,10
újév 2. napja	Móz I. 22,1–24 és Móz IV. 29,1–6	Jeremiás 31,1–19
engesztelőnap	Móz III. 16,1–34 és Móz IV. 29,7–11	Jesája 57,14–58,14
szukkot 1. napja	Móz III. 22,26–23,44 és Móz IV. 29,12–16	Zecharjá 14,1–21
szukkot 2. napja	Móz III. 22,26–23,44 és Móz IV. 29,12–16	Királyok I. 8,2–21
szukkot 1. félünnepe	Móz IV. 29,17–25 ismétlés: 29,17–22	
szukkot 2. félünnepe	Móz IV. 29,20–28 ismétlés: 29,20–25	
szukkot 3. félünnepe	Móz IV. 29,23–31 ismétlés: 29,23–28	
szukkot 4. félünnepe	Móz IV. 29,26–35 ismétlés: 29,26–31	
hosaná rabbá	Móz IV. 29,26–35 ismétlés: 29,29–35	
szukkot félünnep szombatja (bármelyik félünnep)	Móz II. 33,12–34,26 és az aktuális ismétlő szakasz	Ezékiel 38,18–23 és 39,1–16
smíní aceret	Móz V. 14,22–16,17 és Móz IV. 29,35–39	Királyok I. 8,54–9,1
szimchat Tóra	Móz V. 33,1–34,12; Móz I. 1,1–2,3 és Móz IV. 29,35–39	Jósua 1,11

גנינות לקריאת התורה

A tóra-felolvasás dallamai.

Összeállította

H. Mayerowitsch és G. Prince

נִקְמָא קוּל

Zár - ko Sze - gaul _____

מוֹנַח רְבִיעַ מוֹנַח

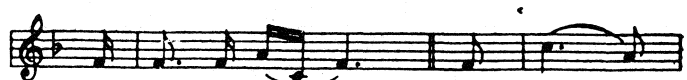
Mu - nách _____ mu - nách Re - vi - á

מְהַפֵּךְ פְּשֻׁטָא זָקַף קָפוּ

Máh - pách Pás - to _____ Zo - kéf ko - ton

זָקַף נְדוּל יְתִיב

Zo - kéf go - daul _____ Je - sziv _____

מְרַבָּא מְפָחָא מוֹנַח אֲחִנְתָּא

1)

Mér - cho Tip - cho _____ Mu - nách Esz - nách - to

מְרַבָּא מְפָחָא מוֹרְפָסָא

2)

Mér - cho Tip - cho _____ Szauf po - szuk _____

1) A vers közepén

2) A vers végén

8) מְרַכָּא מְפָרָא סוּף פֶּסוּק

Mér - cho Tip - cho _____ Szauf po - szuk _____

פֶּזֶר

Po - zér _____

תְּלִישָׁא קְטִנָּה תְּלִישָׁא גְדוּלָה

Te-li so ke-tá-no _____ Te-li so ge-dau-lo _____

קָדַם וְאָלָא קָדַם וְאָלָא

Kád mo vez - áz - lo Áz - lo Ge - res

גֵּרְשִׁים דָּרְגָא תְּבִיר

Gér - sá _____ jim Dár - go _____ Te vir _____

מְרַכָּא תְּבִיר שְׂלֵמָת

Mér-cho Te vir _____ Sál se _____ lesz

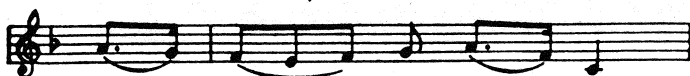
3) A szakasz végén

קָרְנֵי פָּרָה

Kár - né po - ro _____

יְרַחֲבֵן יוֹמוֹ

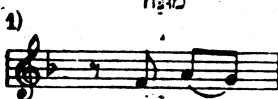
Je - rách _____ ben jau - mau

מְרַחֵם כְּפֹלֵא

Mér - cho _____ che - fu - lo

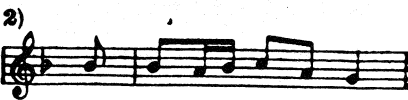
מִנְחָה

elött ∞ 9 8 7

Mu - nách

מִנְחָה

elött < 8 7 6

Mu - nách

פְּסִטָּא קָטָן

Pás - to ko - ton _____

נגינות להפטרה

A haftára-felolvasás dallamai.

זָרְקָא קָוֹל

Zár - ko _____ Sze - gaul _____

מוֹנַח מוֹנַח רְבִיעַ

Mu - nách, mu - nách Re - vi - á

מִוֶּפֶת פִּשְׁקָא זָקָה קָוֹן

Máh - pách Pás - to Zo - káf ko - ton

זָקָה גָּדוֹל יְחִיב

Zo - káf go - daul _____ Je - sziv _____

1) מֵרְכָא טַפְחָא מוֹנַח אֶתְנַחֵא

Mér - cho Tip - cho _____ Mu - nách Esz - nách - to

2) מֵרְכָא טַפְחָא סוּף פִּשְׁקָא

Mér - cho _____ Szauf po - szuk

1) A vers közepén

2) A vers végén

8)

מֶרְכָּא טִפְחָא סוּף-פְּסוּק

Mér - cho Tip-cho Szauf po - szuk

פּוֹר

Po - zér

תְּלִישָׁא-קְטָנָה תְּלִישָׁא-גְדוּלָה

Te-li-so ke-tá-no Te-li-so ge-dau-lo

קָדְמָא-וּאִילָא אִילָא-גְרִישׁ

Kád-mo ve-áz - lo Az - lo Ge - res

גְּרִישׁ דָּרְגָא תְּבִיר

Gér - sá jim Dár - go Te - vir

מֶרְכָּא תְּבִיר

Mér - cho Te - vir Mu-nách

מוֹנַח

Mu - nách

előtt ∞ 9 8 7 6 5 4 3 2 1

előtt 4 3 2 1 2 3 4

3) A haftára végén